

UN PASAJ DIN SCHOLIA BERNENSIA DESPRE DACI

În scholiile din Berna — *Scholia Bernensia*¹ — comentarii la Bucolicele și Georgicele lui Virgiliu, se spun următoarele în legătură cu versul 497 din cartea a II-a a Georgicelor²: *Coniurato descendens... Coniuratio barbarorum non eum sollicitat. Quia convenerunt iure iurando ultra flumen Histrum, id est Danubium, et, cum sedes ponerent, coeperunt Romanos pellere, sed iussu Augusti ab Agrippa sunt proiecti et repulsi. Traducerea pasajului sună astfel: nu-l mai amenință conjurația barbarilor. Pentru că s-au adunat cu jurămintă dincolo de fluviul Histru, adică Danubiu, și în timp ce se așteptau, au început să-i respingă pe romani, dar din porunca lui Augustus au fost alungați și respinși de către Agrippa.*

Prima problemă pe care o pune Scholia citată este cea a valorii ei ca informație istorică. Răspunsul este legat de cercetări asupra autorului sau autorilor Scholiilor din Berna. Aceste Scholii reprezintă una din cele patru versiuni — a căror origină este comună — în care s-au păstrat comentarii la Bucolicele și Georgicele lui Virgiliu. Cele patru versiuni sînt: *Scholia Bernensia*, păstrate în manuscrise din sec. IX—X, *Iunii Filargirii Grammatici explanatio in Bucolica Vergilii*, pe manuscrise din sec. X, *Anonymi brevis expositio Vergilii Georgicorum*, pe manuscrise din sec. XII, un Comentar la *Georgica*, pe un manuscris din sec. XI.

Singurele indicații asupra autorului sau autorilor Scholiilor din Berna rezidă în subscripția acestor Scholii: *Haec omnia de commentariis Romanorum congregavi, id est Titi Galli et Gaudentii et maxime Iunii Flagrii Mediolanensis. De asemenea multe din Scholii au indicația: Iunilius dicit, Gaudentius dicit, Gallus dicit.*³ Cele trei nume amintite sînt ale unor gramatici latini, cunoscuți numai din aceste mențiuni. Iunilius și Iunius Flagrius — care furnizează fondul principal al scholiilor — sînt una și aceeași persoană: gramaticul Iunius Filargirius, care pare a fi trăit în sec. V⁴. Contribuția cea mai redusă la Scholiile din Berna o aduce Titus Gallus; Gaudentius pare a reproduce — aproape cuvînt cu cuvînt — scholiile lui Servius, gramaticul din sec. IV—V. Scholiile din Berna reprezintă deci o compilație a observațiilor a trei gramatici latini care l-au comentat pe Virgiliu. Despre persoana compilatorului acestor observații se știe foarte puțin. Cu siguranță el nu este latin pentru că spune: *Haec omnia de commentariis Romanorum congregavi*. El pare a fi irlandez deoarece în Scholiile din Berna se găsesc numeroase glosse irlandeze. O mențiune — datorită unui din comentarii sau dintre copiiști tirzii, din sec. VII—X, din *Iunii Filargirii Explanatio*, îndeaproape înrudită cu Scholiile din Berna aruncă o oarecare lumină asupra compilatorului. În această *Explanatio* se găsește expresia: *Adam-*

¹ Scholia Bernensia au fost editate de H. Hagen, *Jahrbücher f. klassische Philologie*, Suppl. IV, p. 674—1014. Ediția nu ne-a fost accesibilă. Cităm după H. Hagen, *Appendix Serviana* (Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina Commentarii, III/2), Leipzig, Teubner, 1902, p. 317 n; informația se află, într-o formă simplificată, și în *Anonymi brevis expositio Vergilii Georgicorum* (Appendix Serviana, p. 317): *coniurato descendens, id est non sollicitatur, sed iussu Augusti ab Agrippa sunt proiecti*.

² Versul sună astfel: aut coniurato descendens Dacus Histro.

³ RE, X/1, col. 1078.

⁴ Teuffel-Kroll, *Röm. Lit.-Gesch.*, III, par. 472, 9.

nanus ait.⁵ Rezultă că un oarecare Adamnanus are un rol în redactarea Scholiilor din Berna și a celorlalte trei comentarii înrudite cu scholiile. Acest Adamnanus, irlandez de origine, trăiește între 624—704; el este starețul mănăstirii din insula Hy sau Iona, pe coasta de vest a Scoției, renumit centru cultural în acea vreme, întemeiat de Sf. Columba. Adamnanus a avut la îndemână comentariile celor trei gramatici amintiți — care au putut fi aduse pe timpul său de către Hadrian și Teodor, doi eclesiastici greci, care vin pe la 688 din Italia în Anglia — unde ultimul ajunge arhiepiscop de Canterbury⁶ — și le-a excerptat pentru cercul său de ascultători⁷, adăugind și observații personale, de exemplu ca glosele irlandeze. Unii din ascultătorii săi au copiat integral sau parțial excerptele sale, iar aceste copii au ajuns în Franța și Germania pe timpul lui Carol cel Mare și au fost recopiate, dând naștere celor patru versiuni în care se păstrează astăzi comentariile amintite.

Din cele spuse rezultă că Scholiile din Berna au la bază comentariile unor gramatici latini pe care îi presupunem bine informați; aceste comentarii însă au suferit asemenea transformări, abrevieri și adaosuri, încât valoarea lor ca izvor de informație a avut mult de suferit și ele reprezintă o sursă de documentare dubioasă.

A doua întrebare este dacă citatul din *Scholia Bernensia* se referă la daci. Scholiastul — înțeleg pe cel care a excerptat pe cei trei gramatici latini — vorbește de *barbari* și nu-i menționează pe daci. Dar întrucit versul comentat vorbește despre daci, credem că și comentarul ar trebui să se refere implicit la daci. De altfel, afirmația *convenerunt enim iure iurando ultra flumen Histrum* conține în esență ceea ce spune Servius în comentarul la același vers: Aufidius Modestus legisse se affirmabat, hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quam de Histro certum modum haurientes ore in *modum sacri vini iurarent*, non se ad patriae sedes regressuros nisi hostibus caesis; et idcirco Vergilium familiare

sibi hypallage ussum dixisse *Histrum coniuratum, apud quem Daci coniurare consueverunt*⁸. Este posibil ca informația care aparține unuia din cei trei gramatici amintiți mai sus să se fi referit la daci și termenul *barbari* să fie introdus de Adamnanus sau de un copist târziu pentru care *Daci* nu mai avea o semnificație limpede și de aceea îl înlocuiește cu *barbari*. Este posibil de asemenea ca *barbari* să reprezinte o coalitie de barbari — vezi termenul *Histro coniurato* — în care să fi intrat și daci. Acești barbari pot fi bastarnii, foarte des asociați cu dacii în invaziile lor peste Dunăre, sau cotinii, osii, teuriscii și anarții, despre care se face mențiunea în inscripția lui M. Vinicius (vezi A. Premmerstein, *JÖAI*, XXVIII, 1933, p. 140). Faptul însă că dacii nu sînt menționați cu numele face ca identificarea lor cu *barbarii* menționați în scholii să fie problematică.

Menționarea numelui lui Agrippa în legătură cu invazia *barbarilor* ne dă cel puțin posibilitatea de a încerca să datăm evenimentele despre care vorbesc scholiile. Agrippa nu a venit într-o regiune care putea fi invadată din nordul Dunării și de către daci sau de o coalitie în care să fi intrat dacii decît în 13 î.e.n.⁹: atunci începe „marele și cumplitul război pannonic”, de care vorbește Velleius Paternulus II, 96, 2: *bellum Pannonicum, quod incohatum ab Agrippa Marcoque Vinicio... magnum atroxque et perquam vicinum Italiae...* Acest *bellum Pannonicum*, bine cunoscută răscoală pannonică, ia proporții care pun în cumpănă stăpînirea romană în Pannonia; de aceea Augustus îl trimite aici pe Agrippa cu împuterniciri extraordinare, după cum amintesc Cassius Dio, LIV, 28: „Augustus... îl trimise pe Agrippa în Pannonia... acordîndu-i o autoritate mai mare decît avusese orice conducător de oști în afara Italiei. Expediția, deși se apropia iarna, fu dusă la îndeplinire”. Împăratul însuși vine la începutul anului 12 î.e.n. la Aquileia, pentru a fi, după obiceiul său, mai aproape de teatrul de operații¹⁰. Aici ne izbim iarăși de o dificultate: romanii luptă în timpul acesta în spațiul

⁵ Scholie la Bucolice, III, 90 în *Appendix Serviana*, p. 66.

⁶ M. Manitius, *Gesch. der lat. Lit. des Mittelalters*, I, p. 134 și 239.

⁷ G. Thilo, *Servii Grammatici qui scriuntur in Vergilii Bucolica et Georgica Commentarii*, Leipzig, Teubner, 1927, III/1, p. 266.

⁸ C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V/1, p. 98.

¹⁰ Suetonius, *Augustus*. XX : tamen, quibusdam Pannonicis atque Germanicis (bellis) aut interveniret aut non longe abesset, Ravennam vel Mediolanum vel Aquileam usque progrediens.

cuprins între Sava și Drava; să fi mers invadatorii atât de departe de Dunăre? Pe de altă parte scholiile spun limpede că ei au fost alungați de Agrippa *iussu Augusti*. Invazia lor pare a se fi produs în vara sau toamna anului 13, înainte de sosirea lui Agrippa, care este trimis la începutul iernii. Alungarea lor are loc în iarna 13—12 î.e.n. pentru că Agrippa se întoarce apoi în Italia și moare în luna martie a anului 12 î.e.n. Scholia prezintă inadvertențe: ea vorbește de Istru, deci de cursul inferior al Dunării. Probabil Scholia folosește termenul Istru sub influența lui Vergiliu care vorbește despre *coniurato Histro*. Scholiastul face aici o confuzie: el asociază invaziile dacice de pe timpul lui Vergiliu — care compune Georgicele între 37—30 î.e.n. — cu o invazie mai târzie, din 13 î.e.n. Nici această confuzie nu este de natură să întărească încrederea noastră în seriozitatea informațiilor date de Scholiile din Berna. Se naște întrebarea dacă nu cumva asocierea numelui lui Agrippa cu invazia acelor *barbari* nu se datorește iarăși unei confuzii. Evident, lipsesc elemente suficiente ca să putem da răspuns satisfăcător acestei întrebări. Pentru scholiast Histrul și Danubiul nu mai reprezintă cursul inferior și superior al Dunării, ci sînt unul și același lucru: *Histrum, id*

est Danubium. E posibil de asemenea ca izvorul de unde scholiastul a luat informația în legătură cu Agrippa să fi folosit numele de Danubiu și tocmai de aceea, întrucît versul comentat vorbea despre Istru, scholiastul a ținut să facă observația *id est Danubium*.

Scholia discutată conține — după cum am arătat — o serie întreagă de elemente dubioase care ne opresc să o considerăm un izvor serios de informație: deși întregul grup de Scholii din Berna are la bază comentariile unor gramatici latini, aceste comentarii au suferit în decursul timpului modificări care au dus la confuzii adînci; dacii nu sînt menționați pe nume ca invadatori, ci se vorbește de *barbari*; înseși scholiile se datoresc unei confuzii între două evenimente net deosebite în timp; poate însăși asocierea numelui lui Agrippa cu invazia amintită în scholii este o greșeală; întreg textul scholiilor este oarecum sibilin. Singura afirmație precisă este aceea în legătură cu alungarea invadatorilor de către Agrippa.

Cu toate elementele dubioase pe care le conține, Scholiile prezintă însă interes și meritau să fie semnalate și discutate.

E. CHIRILA

EINE STELLE AUS DEN SCHOLIA BERNENSIA ÜBER DIE DAKER

(Zusammenfassung)

Vorliegender Artikel behandelt einen Kommentar aus den *Scholia Bernensia* über einen Vers der *Georgica*, II v. 497, in dem von den Dakern die Rede ist. Der Verfasser gelangt zu dem Schluss, dass besagter Kommentar — obwohl von

gut unterrichteten lateinischen Grammatikern verfasst — wegen der grossen Änderungen, denen er bis zu seiner Aufnahme in die *Scholia Bernensia* unterworfen war, von zweifelhaftem Wert ist.